

Sanasepän käsikirja

> Runotaonta

© Bastian Fähnrich 2007

Ei kukaan ole sanaseppä tai runoilija syntyessään.

Sanasepän käsikirja – Runotaonta on saatavilla netistä osoitteella
www.theprisoners.org/bastian/kasikirja.pdf

Käsikirjan teksti perustuu omiin ja muiden runoilijoiden oivalluksiin ja esimerkkeihin. Tekstin lopussa löytyy käyttämäni lähdemateriaali...

Huom! En esitä tässä oikeastaan mitään uutta, kaikkihan on jo keksitty ;-)
En pyri myöskään täydellisyyteen, vaan toivon lähinnä että teksti välittää hyviä käytännön vinkkejä kaikille runoudesta kiinnostuneille.

Tarkoituksena on työstää tätä käsikirjaa eteenpäin, niin että siitä tulee aikaa myöten vielä havainnollisempi ja konkreettisempi.

Tekstissä saattaa esiintyä kielivirheitä, mutta niistä ei kannata sen koommin välittää. Korjauksia ja ehdotuksia saa toki lähettää kirjoittajalle osoitteeseen [bastian\[at\]theprisoners.org](mailto:bastian[at]theprisoners.org).

Oulussa 18.10.2007 *Bastian Fäimilä*

(Päivitykset: 20.10., 23.10., 4.11.)

Runojen taontaan sanaseppä tarvitsee 'rautatavaraa'

'Rautatavaraa', eli

omat ja muiden:

- Kokemukset
- Aistimukset (näkö, kuulo, haju, maku, tunto, intuitio)
- Havainnot
- Oivallukset ja ideat
- Ajatukset
- Tunteet
- Kielet, sanastot, ilmaukset jne.
- Runot /runolliset tekstit ja aiheet

Runojen taonta on työläs ja monivaiheinen prosessi:

- Valmistautuminen

'Rautatavaran' keruu, esillelaittaminen, alkukäsittely, 'ahjon' sytyttäminen.

- Kirjoittaminen

'Rautatavaran' muokkaaminen. Huom! Joku vaan alkaa kirjoittaa ilman sen suurta valmistautumista ja luonnostelua. Sekin voi olla antoisaa – tekstiä voi tarpeen vaatiessa työstää eteenpäin! Tärkeää on muistaa, että vain tekemällä saa aikaiseksi tekstiä...

- Palautteen ja vinkkien kerääminen

Välituotoksen arvioiminen muiden sanaseppojen ja -marjojen kanssa.

Yhteen hiileen kannattaa puhalttaa ;-)

- Kirjoittaminen

Tekstin eteenpäin työstäminen 'vasaralla' ja 'alasinella', viilaaminen, lihavoiminen tai supistaminen jne.

- Runon julkaiseminen ja arvioiminen

Tekstin esilletuominen laajemmalle yleisölle, palautteen saaminen yleisöltä.

Sanaseppä ei tyydy ainoastaan perinteisiin tavoitteisiin tai työtapoihin!

Hän tahtoo muokata 'rautatavaraa' uudella tavalla ja takoa jotain uutta – vaikka se voi tarkoittaa myös, että lopputuotos olisi vain hänelle itselleen uutta. Sanaseppä käsittelee 'rautatavaraa' kokeilevalla otteella:

Esimerkki:

Yksi ainoa lause eli sanarivi = 'rautalanka' vääntyy moneen muotoon, ja se saa siten osittain jopa uuden sisällönkin:

Sanat suustani karkasivat.

Sanat karkasivat suustani.

Suustani karkasivat sanat.

Suustani sanat karkasivat.

Karkasivat sanat suustani.

Karkasivat suustani sanat.

(Risto Ahti)

Runopajassa ovat kaikki aistit läsnä:

Tekemisen suolapisara valuu pitkin ihoa,
innostuksen liekki roihuaa korvien välissä,
oivalluksen kipinä kärventää kulmakarvat,
nenässä ja silmissä kirvelee virvatulen savu,
ja suu puhaltaa makeaa ilmaa runo-ahjoon.

(Bastian Fähnrich)

Sanaseppä haluaa sanoa jotain ja tulla kuulluksi – runo puhuu hänen puolestaan!

Jos runoilijalla on sanottavaa, runolla on sanoma. On vain kyse *miten* sanoa se *mitä* halutaan sanoa. Runoilijan kannattaa pyrkiä pois haikailukielestä ja käsitteellisestä tekstistä, muuten on vaarana että runo jää tyhjäksi fraasiksi. Runo ei saisi olla saarnaavaa - lukijalle jätetään oivaltamisen ilo!

Esimerkki (runo Suomen itsenäisyyspäivää ajatellen):

Suomen neitonen

Rauha
on sodan lapsi,
vastasyntynyt,
isänmaan toivo,
onni äidinkasvoilla.
Ilman rakkautta
hän ei kasva aikuiseksi.

(Bastian Fähnrich)

JK: Totta tosiaan, 'rakkaus' on tässä yhteydessä tyhjä fraasi, mutta se on perusteltua siksi, että lukijan tulisi miettiä ja itse oivaltaa minkälaisesta rakkaudesta ja rauhasta voisi olla kyse ;-)

Sanasepän työvälineitä runojen takoamiseen – kielikuvia ja sanontoja

Kielikuvat:

- Vertaukset, kuin... (luen sinua kuin avointa kirjaa, silmät loistavat kuin tähti)
- Metaforat, kahden ilmauksen rinnastus (sanaseppä, kielikylpy, kivisydän, mykkäkoulu, nouseva tähti)
- Elollistamiset, eloton asia/esine herätetään henkiin (raha haisee, rakkaus kukkii)
- Personifikaatiot, elottoman asian/olion inihimillistäminen (aamu herää, auto yskii, runo hehkuu)
- Synestesiat, eri aistialueiden yhdistäminen (kirkuva väri, makea hymy, pehmeä maku, pistävä katse, imelä ääni)
- Antiteesit, vastakohtaistaminen (mustasilmäinen blondi, hyvä noita, kiltti rosvo)
- Eufemismit, kiertoilmaisut (kuoleminen = siirtyä ajasta ikuisuuteen; rasvaton maito = maitokannun huuhteluvesi)

Sanonnat:

- Ei omena kauas puusta putoa.
- Jokainen saa ansionsa mukaan.
- Antaa korvapuusti.
- Saada selkäsauna.
- Käsitellä jotakuta silkkihansikkain.
- Olla jonkun silmätikkuna.
- Olla samalla aaltopituudella.

Runoilija työstää mielellään kuluneita sanoja ja ilmaisuja:

Esimerkki (kulunut sanonta, vanha sanoma):

Olla puun ja kuoren välissä.

Esimerkki (aforistinen runo, uusi sanoma):

Mahla

Jopa puun ja kuoren välissä sykkii elämää.

(Bastian Fähnrich)

Sanasepän älykkyys ja luovuus on havainnoimisessa ja havainnollistamisessa

Sanoissa havaitaan enemmän kuin ensi silmäyksellä:

onnikka, kaipuu, tekstiili, intervalli, voidella, kuunnella, huolehtia, sytyke, vaateliainen, pyylevä, kangastus, ravita, kotikutoinen, Ilmari, Maarit, maailma, uniseksi, väkivalta jne.

Kirjainvaihdolla, -lisäyksellä tai -poistolla voidaan havaita uutta:

aforsimi – amorismi, takka – akka, tuomi – tuomio, pihka – piha, arkki - arki
runoelma – punoelma, mieli – kieli, leikki – liekki, hetkinen – hekinen, tavutus – taivutus

Kielikuvat suhteudutaan toisiinsa:

elämän leipä (myönteinen merkitys) = pakkopulla (kielteinen merkitys) tai perusravinto (myönteinen merkitys)
siivekäs sanonta (perinteinen merkitys) = typistetty sanonta (uusi merkitys)
totuuden ja rauhan siemen on saatava maahan = sen sijaan kylvetään vihaa ihmiskunnan pellolle

Otetaan huomioon ja käytetään hyväksi mahdolliset kaksoismerkitykset:

Vesa, Rauha, Suvi, Toivo, Sirkka, Lapin kulta, Onnela, Kiveslahti, juuri, lukematon

Havaitaan ja luodaan piilosoinnut, -viittaukset ja -merkitykset:

avata silmuja (käytetään) = avata silmiä (samasointuisuus, siihen viitataan, tarkoitetaan)

pahka (käytetään) = paska (samasointuisuus, siihen viitataan, tarkoitetaan)

ilmasodankäynti – ilman sodankäyntiä

suom. influenssa = engl. influence eli vaikutus kuullon perusteella

suom. bussi = saks. Kuss eli suukko kuullon perusteella,

engl. vain = suom. vein kuullon perusteella, oikeastaan turha

suom. vain = engl. wine kuullon perusteella, oikeastaan ainoastaan

Kieli ja sanat konkretisoidaan ja merkitykset puretaan:

suudelman tartuntavaara (luodaan tunne, että suudelma on vaarallinen ja että se voi tartuttaa, tarttua)

keuhkojesi kuume tarttuu minuun, elvyttää (piilointu, -viittaus eli keuhkokuume, mutta sen merkitys puretaan myönteisesti)

Keksitään havainnollisempia sanoja käytettyjen tai vieraskielisten ilmauksien tilalle:

Lasten kynästä (www.äol.fi/yxi.html): DVD = elokuvä, chatti = rupatin, hot dog = nakkirieska, kengät = tallustimet

Omat esimerkit: kuljetus = kuskitus, vesihana = liplatin (veden liplatuksesta johtuen – äänimaalausta voidaan harrastaa!)

Sanaseppä arvostaa vanhoja sanoja ja ilmauksia:

Vaikka runoilija pyrkii luomaan uusia kielikuvia vanhojen tilalle, hän oivaltaa myös vanhan käsitteen tai sanonnan käyttöarvon:

Esimerkki ('ymmärtäminen', 'ymmärrys' ja sen 'etymologia', eli sanojen tai niiden merkityksien alkuperä ja historia):

Joskus suomenkielisissä sanoissa voi havaita ainutlaatuisia merkityksiä, joita eivät ole havaittavissa muissa kielissä. Esimerkiksi 'ymmärtäminen'-sanassa. Siinä on havaittavissa sana 'ympyrä', mikä voi merkitä, että tietyn asian ymmärtämiseksi tulee nähdä sitä 'ympäröiden' ja monelta kannalta. Asiasta saadaan siten melko kattava 'ymmärrys' tai näkemys. Englanninkielinen sana 'understand' viittaa ainoastaan siihen, että tiettyä asiaa nähdään 'seisten' ja yhdeltä ainoalta kannalta.

Runossa kaikuu sanasepän vasaralyöntien rytmi ja sointu...

Rytmi ja sointu:

- Kieli polkee runossa sana sanalta, rivi riviltä
- Metriikka eli runomitta
- Sisä-, alku- ja loppusointu
- Alkukirjainten sointu ja niiden toisto
- Säkeet ja kertosäkeet
- Tekstikappaleet ja sisennykset

Esimerkki (sointuisuus):

Aja hiljaa sillalla!

Älä räökkää ruisräökkää!

Esimerkki (sisäsoinnun merkitys runossa - otsikossa):

Kerakkeineen

Olen kirjaimellisesti
sinun.

Ota tai jätä.

Kaikki tai ei mitään.

Et saa pelkästään

ääntiöitäni.

(Bastian Fähnrich)

Runon ulkonäkö ja alusta saa välillä vaihdella...

Ulkonäkö ja alusta:

- Käsini tai muulla tavalla kirjoitettu (esim. musteella, graffiti tms.)
- Kirjasintyyppi eli fontti
- Kirjoitus (pienillä tai isoilla kirjaimilla)
- Oikein- ja tahallinen väärinkirjoitus
- Fontin värit ja muut korostukset

Esimerkki (tavallinen kirjoitustapa):

Lehtipuiden paratiisi

Tuonen lehdossa eivät kasva helvetin kuuset.

- Fontin lihavointi, kursivointi
- Kirjainten ja sanojen etäisyys toisistaan
- Tekstin symmetriikka tai kaoottisuus
- Pilkutus, pisteytys ja muut välimerkit
- Taitto eli layout
- Paperin pinta, väri, tuoksu jne.

Esimerkki (pienkirjoitus, fontti ja kursivointi):

lehtipuiden paratiisi

tuonen lehdossa *eivät* kasva helvetin kuuset.

Sanaseppä takoo runoja haluttaessa myös verstaansa takaa...

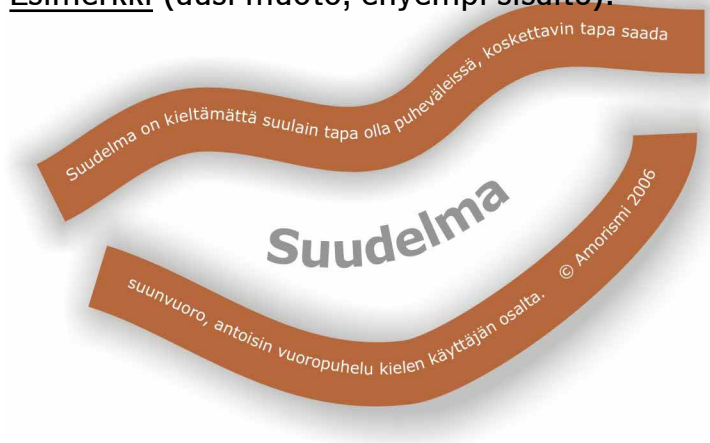
Esimerkki (perinteinen muoto, väljä sisältö):

Suudelma

Suudelma on
kieltämättä
suulain tapa
olla puheväleissä,
koskettavin tapa
saada suunvuoro,
antoinen vuoropuhelu
kielen käyttäjän osalta.

(Bastian Fähnrich)

Esimerkki (uusi muoto, ehyempi sisältö):

JK: Verstaan takaa runoteosta voi siis käsitellä ja työstää eteenpäin poikkitaiteellisesti: kuvitus, piirros, maalaus, valokuvaus, musiikki, tanssi ja liikkeet, suullinen ilmaisu tai esitys (lausuntailta, teatteri, kuunnelma jne.)

Sanaseppä voi keksiä runoilille otsikot – tarpeen mukaan ;-)

Otsikko voi olla alkuidea tai ilmestyä vasta kirjoitusprosessissa.

Otsikko voi olla osa runoa ja runon kokoonpaneva sana.

Esimerkki (runo lintuperspektiivistä):

Sydämeni laulu

On kuuton yö. Pesin yksin kaipuun oksistossa. Sydämeni laulu kantautuu ilmaan. Puusta katsoen odotan sinua kuin kuuta nousevaa. Luulen, että olen elossa vasta kun kuun valo hehkuu taas. Tule mun luo, paina puuta ja kuuntele lauluni, sillä ilman sinua en pääse puusta pitkään. Tuletko kuuna päivänä?

(Bastian Fähnrich)

JK: Tässä runossa käytetään ja pidetään kiinni vain muutamasta kielikuvasta. Tämä 'tekniikka' takaa sen, että runosta tulee ehyt kokonaisuus ja tekstin sekä sanoman pystyy helposti ymmärtämään.

Kun 'rautatavaraa' riittää, sanaseppä voi valmistaa kokonaisen sarjan runoja!

Esimerkit (runokokoelmat):

Linnun lailla: www.theprisoners.org/bastian/linnunlailla.pdf

Karkeaa kaarnaa: www.theprisoners.org/bastian/karkeakaarnaa.pdf

Kaikella kirjaimellisuudella: www.theprisoners.org/bastian/kk.pdf

Ikuisesti muodissa: www.theprisoners.org/bastian/imeim.pdf

(Bastian Fähnrich)

Entä kun käsiteltävä 'rautatavara' on liian kuumaa *tai* kun on liian monta rautaa tulella?

Sanasepän ei tarvitse ryhtyä kaikkeen. Kun 'rautatavara' (eli kokemus, ajatus, tunne, aihe jne.) tuntuu liian kuumalta, voi sen jättää muokkaamatta. Vaihtoehtoisesti voi 'rautatavaran' antaa jäähtyä – ehtihän vaikka myöhemmin jatkaa sen käsittelemistä. Usein pieni etäisyys omaan tekstiin tekee hyvää. Myös kylmätaonta on mahdollista!

Joskus voi olla antoisaa työstää monta runoa yhtä aikaa, toisaalta se voi olla myös liikaa... Jokaisen sanasepän pitänee itse kokeilla mikä tuntuu sopivalta juuri hänen kannaltaan – silloin tällöin parhaat oivallukset saa virheiden ja erehdysten kautta ;-)

Harjoitus tekee mestarin...

- Kirjoita 1. Korinttilaiskirje 13, 4-8 tai vastaava teksti uudestaan muotoilemalla sen sanat ja lauseet "käänteisesti", mutta niin että niiden alkuperäinen merkitys säilyy. Se on vaikea, mutta hauska tehtävä!
Esimerkki: "rakkaus ei koskaan katoa" muuttuu "rakkaus pysyy aina".

Toteutus saksaksi: www.theprisoners.org/bastian/ak2006.pdf

- Kirjoita ylös kaikenlaisia assosiaatioita 'suomalaisuudesta' (substantiivejä, verbejä, adjektiiveja). Valitse yksi substantiivi, esimerkiksi 'sauna' ja luonnostelee runo, jossa ei esiinny kyseistä sanaa. Käytä kielikuvien luomisessa kaikki aistit. Vaihtoehto: valitse tärkeimmät assosiaatiot ja kirjoita ne ja runo reseptin muotoon: mistä 'aineksista' muodostuu 'suomalaisuus', miten se 'valmistetaan' jne.?

Lukemistoa

Ahti, Risto (2002). *RunoAapinen: Aistillisen, tunteellisen ja älyllisen kirjoittamisen alkeet*. Sanasto: Tampere.

Lehtinen, Torsti (2003). *Sanojen avaruus – luovan kirjoittamisen opas*. Kirjapaja: Helsinki

Karhumäki, Johanna ,& Toivakka, Sari (1999). *Sininen kynä – luovan kirjoittamisen opas*. WSOY: Helsinki.

Parkkola, Seita ,& Repo, Niina (2003). *Timantinmetsästäjä – luovan kirjoittamisen opas*. WSOY: Helsinki.

Seppälä, Arto ,& Hattula, Markku (2006). *Sanasi sun – luovan kirjoittamisen opas ja lukemisto*. Maahenki: Helsinki.

Fährnich, Bastian (2007). Äidinkielen helmasta vieraan kielen syliin: www.theprisoners.org/bastian/akhvks_suom.ppt

Fährnich, Bastian (2007). From Mother Tongue's into an Other Language's Lap: www.theprisoners.org/bastian/akhvks_en.ppt

Fährnich, Bastian (2007). Runopaja – Kurkistus sanasepän verstaaseen ja runotaontaan: www.theprisoners.org/bastian/runopaja.ppt

Bastianin portfolio: www.theprisoners.org/bastian

The Prisoners: www.theprisoners.org

YLE:n Näytetään kieltä -sivusto: www.yle.fi/naytetaankielta

Selkokieli: www.selko.fi

Kotimaisten kielten tutkimuskeskus: www.kotus.fi

Kieli-ikkunat: www.kotus.fi/index.phtml?s=427

Suomen sanataideopetuksen seura: www.sanataide.fi

Sanataideyhdistys Yöstäjä: www.sanatampere.net

Nukun Sanataidekoulu: www.ouka.fi/nukunsanataidekoulu

Vantaan sanataidekoulu: www.sanataide.com